

УДК 930 1(477)“186/187”(045)

Клер І. Г.
аспірант кафедри історичних дисциплін,
Маріупольський державний університет
(Україна, Маріуполь), irina_kler@rambler.ua

ГРОМАДІВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

На історіографічній основі розглядається робота Михайла Драгоманова в Київських громадах 60-х – 70-х рр. XIX ст. Особливу увагу приділено аналізу його просвітницької та наукової діяльності. Охарактеризовано особливості розробки цієї теми за історіографічними періодами з кінця XIX до 80-х рр. XX ст. Протягом зазначеного часу простежується еволюція поглядів істориків щодо громадівської діяльності М. Драгоманова. На основі праць громадівців кінця XIX ст. відзначено їхні стосунки з Михайлом Петровичем та певне спостереження за його діяльністю. Аналізується використання істориками документальних джерел та спогадів громадівців, формування критичної оцінки діяльності М. Драгоманова в Київських громадах. Відзначено негативну оцінку радянських істориків щодо громадівської діяльності Михайла Петровича.

Ключові слова: громада, український рух, громадівська діяльність, українська історіографія.

Досліджуючи український громадівський рух 60-х – 70-х рр. XIX ст., необхідно відзначити одного з видатних його діячів Михайла Драгоманова. Він був помітною постаттю в українському політичному, національному і культурному житті другої половини XIX ст.

Михайло Петрович жив та працював у часи, коли українські землі перебували під владою Російської та Австро-Угорської імперій, коли діяла заборона української мови, літератури, культури. М. Драгоманов входив до складу Київської громади початку 60-х рр. XIX ст., та з часом до Старої громади 70-х рр. XIX ст., зробивши значний внесок у відродження української національної ідеї як духовного стрижня всієї просвітницької політики України.

Тема статті є актуальною, оскільки вона дає можливість дослідити погляди українських істориків на питання становлення М. Драгоманова як видатного громадівського діяча. Це важливо у пізнавальному, теоретичному та політичному відношенні. Вивчення творчої спадщини істориків М. Грушевського, Д. Заславського, А. Катренка, М. Костомарова, В. Міяковського, М. Павлика та ін. щодо питань громадівської діяльності Михайла Драгоманова допоможе краще пізнати ту наукову основу, на якій розвивалася українська історіографія громадівського руху.

Вчені певною мірою у попередніх працях відзначили історіографічні аспекти громадівської діяльності М. Драгоманова. Це стосується робіт А. Круглашова [14, с. 107], Р. Метельського [17, с. 64], О. Сича [23, с. 32], О. Скакуна [24, с. 8–9], П. Федченка [27, с. 213]. Але досліджувана історіографічна проблема потребує більш ґрунтовного аналізу. Мета статті полягає у висвітленні питань історіографії громадівської діяльності М. Драгоманова.

М. Драгоманов був відомим громадським та політичним діячем, істориком, філософом, публіцистом, фольклористом, літературознавцем [5, с. 458]. Він походив з дворянської родини козацького походження з Полтавщини. У 1863 р. Михайло Петрович закінчив Київський університет св. Володимира, в якому з 1864 р. працював на посаді приват-доцента на кафедрі загальної історії [6, с. 589]. Під час навчання на історико-філологічному факультеті університету Михайло почав викладати в недільній школі [11, с. 102].

Працюючи в ній молодий історик був пов'язаний з видавничими планами українофілів, вже на початку 1863 р. він увійшов до складу Київської громади, до її редакційного комітету, що готував до видання популярні книжечки [9, с. 30]. У Київській громаді М. Драгоманов познайомився з В. Антоновичем, П. Житецьким, М. Лисенком та іншими діячами.

Пізніше він став лідером Старої громади і брав участь у формуванні Південно-західного відділу Імператорського Російського географічного товариства як осередку українознавчих досліджень та виданні щоденної газети “Киевский телеграф”. Громадівець став однією з жертв антиукраїнських репресивних заходів російського уряду і в 1875 р. був звільнений з Київського університету. Після від'їзду до Женеви у 1876 р. він став представником громади в Західній Європі і видавав збірник “Громада” – перший модерний український політичний журнал та декілька брошур, переважно російською мовою [15, с. 281].

Внесок М. Драгоманова у діяльність Київських громад був значним. В першу чергу це полягало в культурно-освітній та науковій роботі Михайла Петровича. Він знайомив українське громадянство із здобутками європейської культури, а через свої виступи, розкривав перед європейською громадськістю стан життя, культури, освіти українського народу [2, с. 27].

Історіографія теми дореволюційного періоду представлена працями І. Франка та М. Павлика. Це були лідери Русько-української радикальної партії в західноукраїнських землях, які підтримували тісний зв'язок з громадівцем. Кожен з них, характеризуючи погляди Михайла Петровича як громадівського діяча, робив наголоси на певних особливостях його творчості. М. Павлик одним з перших звернув увагу на громадівського діяча [20, с. 18]. За словами публіциста, М. Драгоманов у Київській громаді здійснював просвітницьку роботу серед українського населення. Галицький діяч зазначав, що той, працюючи у Київській громаді, написав та видав значну кількість праць, які мали велике значення для населення [20, с. 13]. Розглядаючи роботу його в Старій громаді у 70-х рр. XIX ст., Михайло Павлик наголошував на його активній просвітницькій діяльності [21, с. 61].

І. Франко, розглядаючи постать М. Драгоманова у 60-х – 70-х рр. XIX ст., звернув увагу на його суспільно-політичні погляди як громадівця. Вчений вказав, що Михайло Петрович брав за основу соціалістичні ідеї, одиницею і підвалиною своєї будови поклав громаду, найменшу на його думку суспільно-політичну організацію в суспільстві. Іван Якович зазначав, що він “називав свій соціалізм громадівством, себто організацією, опертою на автономії і федеральній злуці громад” [28, с. 101]. Галицький вчений писав, що цього громадівця можна характеризувати як, “українського соціал-федераліста, зосередивши свою увагу на тому, що той говорив про значну кількість людей, які не можуть бути громадою, оскільки тоді вони не будуть вільними у своїх поглядах”. Він хотів, щоб були різні громади, які б мали спілкуватися між собою та висловити свої думки. Саме в цьому, на думку Івана Яковича, проявлявся соціалізм [28, с. 108].

На початку XX ст. громадівську діяльність М. Драгоманова 60-х – 70-х рр. XIX ст. певною мірою

розглядали М.Грушевський, А.Хатченко та інші. Перший з них акцентував увагу на домінуючій позиції Михайла Петровича в Старій Київській громаді. Історик наголошував на тому, що діяльність того мала більш наукове, а не громадське спрямування [3, с. 541]. Вчений називав М.Драгоманова духовним вождем українського руху, відзначаючи, що на погляд того “українство... повинно бути соціалістичним”. За словами історика, Михайло Петрович “наполягав на співробітництві з соціалістичними російськими течіями – хоча рішуче виступав проти тероризму, проти централізму і державної недалекоглядності російських соціалістів проти польських і російських революційних претензій на Україну”. На думку М.Грушевського, громадський діяч зробив значний внесок у формування української національної ідеї [3, с. 543].

А.Хатченко зазначав, що громадська діяльність Михайла Петровича починалася з участі у студентському гуртку в Києві, в якому він вивчав фольклор та літературу. Після цього М.Драгоманов приєднався до Київської громади. На думку автора, громадівець з усіх своїх захоплень чи не найбільшу увагу приділяв українській школі, вихованню дітей, рідномовній освіті народу, оскільки справедливо вбачав у цьому основний і надійний шлях національного і соціального визволення українців [29, с. 24].

Історіографія з досліджуваної проблеми 20–х – поч. 50–х ХХ ст. представлена незначною кількістю робіт, присвячених громадській діяльності Михайла Петровича. Радянський історик В.Міяковський відзначав період навчання громадівця в гімназії, де починали закладатися його ідеї стосовно національного відродження українського народу [19, с. 346]. Історик приділив увагу звільненню М.Драгоманова з Київського університету. За словами автора, “Звільнення Драгоманова з Київського університету – невеликий епізод, але він зробив епоху в житті самого Драгоманова і, немає сумнівів, в розвитку української громадської думки. Тільки там, за кордоном, куди перебрався Драгоманов після свого звільнення, могла розвинутися широка соціально-політична програма” [18, с. 90]. За словами Володимира Варламовича, Михайлу Петровичу належить розповідь про утворення та діяльність Київської громади, як активному його діячеві. Громада утворилася з студентського гуртка, до складу якого входив і М.Драгоманов. Історик зазначав, що “формування Громади з цього перехідного гуртка припадає, правдоподібно, на самий початок 1861–го р. – і пов’язане найбільше з поповненням складу хлопманського гуртка лівобережцями. Серед студентів Київського університету ми бачимо вже П.Чубинського, братів Синегубів, І.Касіяненко і М.Драгоманова” [19, с. 270].

Д.Заславський, розглядаючи діяльність Михайла Петровича у Старій громаді, зазначив, що той відносився до демократично налаштованих її членів [7, с. 97]. Радянський публіцист відзначав, що діяльність М.Драгоманова з 1861 по 1875 рік була пов’язана з “київською Старою громадою, що відбулося і на його поглядах. Поміркованість у політичних питаннях і надмірне захоплення культурницькими справами – характерні риси діяльності Драгоманова на ранньому етапі” [8, с. 5].

У період з кінця 50–х до 80–х рр. минулого століття історіографія зазначеної проблеми була представлена незначною кількістю робіт радянських дослідників та істориків в діаспорі. Р.Іванова у радянський час давала досить позитивну оцінку громадівської діяльності М.Драгоманова, зазначала, що в період піднесення суспільно-політичного життя в Києві в цей період він починав свою діяльність в Київській громаді. Дослідниця відзначила внесок Михайла Петровича у відкриття та роботу недільних шкіл. За словами автора, “З перших років навчання в університеті він потрапляє в гурток молоді, що заснувала першу в Києві недільну школу” [9, с. 23].

Науковий інтерес становить публікація А.Катренка радянського часу, в якій проаналізовано зміст листів, що отримав Д.Петровський від М.Драгоманова. В цих листах зазначалося, що петербурзькі гуртки прагнули одержати від М.Драгоманова відомості про західноєвропейську літературу, почути його думку про рух, що почав розгортатися в Росії. Крім того, М.Драгоманов написав рецензію на підготовлену “гуртком 13–ти” програмну діяльність, вона була спробою зібрати разом всі культурні, політичні і економічні риси, що єднали товаришів групи [12, с. 14].

Історіографічний інтерес мають статті в енциклопедичних виданнях “Большая советская энциклопедия” [1, с. 474], “Радянська енциклопедія історії України” [22, с. 73], “Советская историческая энциклопедия” [25, с. 319]. Там простежується узагальнююча та критична оцінка відносно діяльності М.Драгоманова у Київських громадах 60–х – 70–х рр. ХІХ ст. Необхідно відзначити також узагальнюючу роботу з історії УРСР. В ній погляди громадівця розглядаються у контексті діяльності українського громадівського руху, як погляди, що не відповідали часу. При цьому відзначалося, що Михайло Петрович брав активну участь в роботі Київської громади як “діяч буржуазно-демократичного, а потім ліберально-буржуазного напрямку” [10, с. 473].

Певний науковий інтерес становлять праці істориків української діаспори. Серед діаспорних дослідників виділяємо Д.Дорошенка. Відзначивши діяльність Старої Київської громади, він вказав серед її членів М.Драгоманова. Дмитро Іванович звернув увагу, що той разом з В.Антоновичем опублікував збірку історичних пісень українського народу та збірки казок під егідою “Південно-Західної Філії Російського Географічного Товариства”, яке було утворено за допомогою Старої громади [4, с. 315].

І.Лисяк-Рудницький вказав на те, що Михайло Петрович “виріс до становища лідера київської Громади (пізніше відомої як “Стара Громада”)”. За словами автора, М.Драгоманов у громаді займався не лише громадською, а й науковою діяльністю [15, с. 281].

В.Лукеренко вказував на активну участь М.Драгоманова у створенні та діяльності недільних шкіл. Автор зазначав, що ці школи були одним з напрямків культурно-просвітницької діяльності Київської громади, бо “члени таємного студентського товариства в Києві, покладали на них великі надії. Вони вбачали в цих школах засіб для політичної революційної пропаганди. Недільні школи були прогресивним починанням для свого часу. Одним з організаторів був Драгоманов” [15, с. 8].

О.Субтельний, розглядаючи постать М.Драгоманова, характеризував його громадівську діяльність під час навчання в університеті. Історик зазначив, що “він став однією з провідних постатей у справі організації недільних шкіл для неграмотного селянства. Саме працюючи серед селянства, Драгоманов переконався в необхідності україномовних навчальних матеріалів і став цікавитися українськими справами, що в підсумку привело його до київської Громади” [26, с. 363].

І.Крип’якевич в “Історії України” вказав, що Михайло Петрович мав великий вплив на ідеологію Київської громади, визначив основні її тези: “в культурі – раціоналізм, в політиці – федералізм, в соціальних питаннях – демократизм”. У своїй громадівській діяльності він спирався на наукові дослідження [13, с. 299].

Таким чином, узагальнюючи досліджувану проблему, можна зазначити, що з кінця XIX у XX ст. серед українських істориків не згасав інтерес до висвітлення питань діяльності одного з видатних українських громадівських діячів другої половини XIX ст. М.Драгоманова. В різних історіографічних періодах досліджувана тема висвітлювалася неоднозначно представниками тих чи інших історіографічних напрямків.

Досліджуючи історіографічний аспект щодо роботи Михайла Петровича в Київських громадах 60-х – 70-х рр. XIX ст., відзначаємо, що це питання розглядали громадівські діячі, історики, публіцисти. Кожен з них мав свої особливості у поглядах на громадівця. Можна відзначити, що, за свідченнями істориків, М.Драгоманов став членом Київської громади на початку 60-х рр. XIX ст. Зазначений аспект розглядався в історіографії дуже вузько, запропоновані лише незначні відомості про його роботу у недільних школах, коли громадівець навчався в Київському університеті. Відносно діяльності Михайла Петровича у Старій громаді з’являється більше інформації в роботах громадівців, істориків, публіцистів, які розглядали зазначену тему.

В історіографії кінця XIX – XX ст. необхідно відзначити певну еволюцію. У вивченні теми використовувалися різноманітні джерела, змінювалися методологічні підходи. Дослідники кінця XIX ст. спиралися в оцінках діяльності М.Драгоманова в Київській громаді на спостереження, спогади та оцінки сучасників. Галицькі діячі М.Павлик та І.Франко відзначили просвітницьку роботу М.Драгоманова. Дослідники звернули увагу на соціалістичні ідеї громадівської діяльності Михайла Петровича.

М.Грушевський та А.Хатченко спиралися на документальні джерела, спогади сучасників, громадівців. Михайло Сергійович відзначив формування поглядів М.Драгоманова під час роботи у Старій громаді. А.Хатченко розглянув його діяльність у Київській громаді.

Студії 20-х – поч. 50-х рр. XX ст. представлені роботами радянських істориків. Певний історіографічний інтерес мають публікації діаспорних дослідників. Серед дослідників цього часу розглядаємо, Д.Заславського та В.Міяковського. В їх роботах використовувалися різні методологічні підходи до вивчення теми. Перший зазначав діяльність Михайла Петровича була пов’язана з Київськими громадами протягом 1861–1875 рр. В свою

чергу В.Міяковський відносить М.Драгоманова до її діячів від самого початку її заснування, що становить науковий інтерес у розкритті теми.

Аналізуючи історіографію кінця 50-х – 80-х рр. XX ст., виділяємо два напрямки: радянську й діаспорну літературу. Значний науковий інтерес становлять роботи радянських дослідників, які допускали певні негативні оцінки щодо діяльності Михайла Петровича, не зважаючи на це вони зазначали про роботу громадівця у недільних школах та в Старій громаді, в якій він очолював ліве крило. Українські дослідники за кордоном на відміну від радянських об’єктивно оцінювали роботу М.Драгоманова у Київських громадах. Діаспорні дослідники звернули увагу, на різні сторони громадівської діяльності Михайла Петровича.

При аналізі історіографії проблеми виявлена суперечність у визначенні часу початку роботи М.Драгоманова в Київській громаді. Історики вказували на його діяльність у недільній школі під час навчання в Київському університеті, а це можна характеризувати як початок праці в громаді, оскільки завданням громади була організація таких шкіл. Якщо ж погодитися з думкою дослідників, то Михайло Петрович приєднався до громади у 1863 р., а недільні школи припинили своє існування у 1862 р. Такі твердження є дещо нелогічними. Те, що М.Драгоманов був викладачем у недільній школі свідчить, що він раніше 1863 р. почав реальну громадівську роботу. У зв’язку з цим можна зробити висновок, що працюючи у недільних школах під час навчання в університеті М.Драгоманов почав свою громадівську діяльність.

В майбутньому потрібно звернути увагу на дослідження джерельної бази цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия в 30-ти т. / под ред. А.М. Прохорова. – 3-е из-е. – М.: Издательство советской энциклопедии, 1972. – Т. 8. – 592 с.
2. Вовк Л. Педагогічні і науково-просвітницькі пріоритети спадщини М.Драгоманова / Л.Вовк // Пам’ять століть. – 2003. – № 5. – С. 22–29.
3. Грушевський М. Ллюстрована історія України з додатками та доповненнями / М.Грушевський. – К.: Наукова думка, 2008. – 736 с.
4. Дорошенко Д.І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – в 2-х томах. – К.: Глобус, 1991. – Т.ІІ. – 462 с.
5. Енциклопедія історії України: в 5 т. / редколегія: В.Смолій та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2.: Г–Д. – 528 с.
6. Енциклопедія українознавства: в 3-х т. / під ред. В.Кубійовича. – К.: Молоде життя, 1994. – Т.2. – 780 с.
7. Заславський Д. М. П. Драгоманов к истории украинского национализма: [воспоминания, исследования, документы и др. материалы из исторического революционного прошлого России] / Д.Заславский; [Всероссийное общество политкаторжан и ссыльно-поселенцев]. – М.: Всероссийское общество политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1934. – 240 с.
8. Заславський Д. М. П. Драгоманов: Життя і літературно-дослідницька діяльність / Д.Заславський, І.Романченко. – К.: Дніпро, 1964. – 199 с.
9. Іванова Р.П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II пол. XIX ст.) / Р.П. Іванова. – К.: Вид-во Київського університету, 1971. – 236 с.
10. Історія Української ССР в 2-х т. / К.К. Дубини, І.О. Гуржія. – К.: Наукова думка, 1969. – Т. 1. – 835 с.
11. Історія в особах XIX–XX ст. / кер. автор. кол. І.Войцехівська. – К.: Україна, 1995. – 479 с.
12. Катренко А.М. Українські молодіжні гуртки і організації 80–90-х рр. XIX ст. / А.М. Катренко // Історія України. – 2000. – № 24 (червень). – С. 10–18.
13. Крип’якевич І.П. Історія України / відп. редактори

Ф.П. Шевченко, Б.З. Якимович, 2-ге видання перероблене і доповнене. – Львів : Світ, 1990. – 560 с.

14. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї М. Драгоманова / А. Круглашов. – Чернівці : Прут, 2001. – 488 с.

15. Лисяк-Рудницький І. Михайло Драгоманов / І. Лисяк-Рудницький // Історичне есе Т.1. – К. : Основи, 1994. – С. 281–288.

16. Лукеренко В.Л. Світогляд М.П. Драгоманова / В.Л. Лукеренко. – К. : Наукова думка, 1965. – 127 с.

17. Метельський Р.Е. Конституціоналізм М. Драгоманова / Р.Е. Метельський. – К. : Науково педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 1997. – 177 с.

18. Міяковський В. Звільнення Драгоманова з київського університету В. Міяковський // Україна. – 1926. – Кн. 2–3. – С. 90–96.

19. Міяковський В. Недруковане й забуте (громад. Рухи дев'ятнадцятого сторіччя новітня українська література) / В. Міяковський. – Нью Йорк : Вид-во українська вільна академія наук у США, 1984. – 508 с.

20. Павлик М.І. М. Драгоманов і його ролія в розвою України / М.І. Павлик. – Л. : З Друкарні Уділової, 1907. – 91 с.

21. Павлик М.І. Московільство та українофільство серед Австро – руського народу / М.І. Павлик. – Л. : З загальної друкарні, 1906. – 82 с.

22. Радянська енциклопедія історії України : в 4-х т. / під ред. А.Д. Скаба (відпов. ред.) та ін. – К. : Академія наук УРСР, 1970. – Т. 2. – 583 с.

23. Сич О.І. Громадсько-культурна та педагогічна діяльність М. П. Драгоманова. – 2010. – 243 с.

24. Скакун О. М.П. Драгоманов як політичний мислитель. – Харків : Основа, 1993. – 136 с.

25. Советская историческая энциклопедия Т.5. Д-И. / гл. ред. Е.М. Жукова. – М. : Советская историческая энциклопедия, 1963. – 960 с.

26. Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К. : Либідь, 1994. – 736 с.

27. Федченко П.М. М. Драгоманов: Життя і творчість / П.М. Федченко. – К. : Дніпро, 1991. – 361 с.

28. Франко І.Я. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / І.Я. Франко // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. – Львів : Світ, 1996. – С. 98–110.

29. Хатченко А.М. П. Драгоманов и вопрос о самостоятельной украинской культуре // Украинская жизнь. – 1912. – № 6. – С. 10–35.

References

1. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija v 30-ti t. / Pod red. A.M. Prohorova. 3–e izd-e. – M. : Izdatel'stvo sovetsoj jenciklopedii, 1972. – T. 8. – 592 s.

2. Vovk L. Pedagogichni i nauково-prosvitnyč'ki priorityty spadshhny M. Dragomanova / L.Vovk // Pam'jat' stolit'. – 2003. – № 5. – S. 22–29.

3. Grushevs'kyj M. Iljustravana istorija Ukrai'ny z dodatkami ta dopovnennjamy / M.Grushevs'kyj. – K. : Naukova dumka, 2008. – 736 s.

4. Doroshenko D.I. Narys istorii' Ukrai'ny / D.I. Doroshenko. – v 2–h tomah. – K. : Globus, 1991. – T. II. – 462 s.

5. Encyklopedija istorii' Ukrai'ny: v 5 t. / Redkolegija: V.Smolij ta in. – K. : Naukova dumka, 2004. – T. 2. : G–D. – 528 s.

6. Encyklopedija ukrai'noznavstva v 3–h t. / Pid red. V.Kubijovycha. – K. : Molode zhyttja, 1994. – T. 2. – 780 s.

7. Zaslavs'kij D. M.P. Dragomanov k istorii ukrainskogo nacionalizma: [vospominanija, issledovanija, dokumenty i dr. materialy iz istoricheskogo revoljucionnogo proshlogo Rossii] / D.Zaslavskij; [Vsesojuznoe obshhestvo politkatorzhan i ssyl'no – poselencev]. – M. : Vsesojuznoe obshhestvo politkatorzhan i ssyl'no – poselencev, 1934. – 240 s.

8. Zaslavs'kyj D. M.P. Dragomanov: Zhyttja i literaturno-doslidnyč'ka dijat'nist' / D.Zaslav'skyj, I.Romanenko. – K. : Dnipro, 1964. – 199 s.

9. Ivanova R.P. Myhajlo Dragomanov u suspil'no-politychnomu rusi Rosii' ta Ukrai'ny (II pol. XIX st.) / R.P. Ivanova. – K. : Vyd-vo Kyi'vs'kogo universytetu, 1971. – 236 s.

10. Istorija Ukrainsoj SSSR v 2–h t. / K.K. Dubyny, I.O. Gurzhija. – K. : Naukova dumka, 1969. – T. 1. – 835 s.

11. Istorija v osobah XIX–XX st. / Ker. Avtor. kol. I.Vojcehivs'ka. – K. : Ukrai'na, 1995. – 479 s.

12. Katrenko A.M. Ukrai'ns'ki molodizhni gurtky i organizacii'

80–90–h rr. XIX st. / A.M. Katrenko // Istorija Ukrai'ny. – 2000. – № 24 (cherven'). – S. 10–18.

13. Kryp'jakevyč I.P. Istorija Ukrai'ny / Vidp. redaktory F.P. Shevchenko, B.Z. Jakymovyč, 2–ge vydannja pereroblene i dopovnene. – L'viv : Svit, 1990. – 560 s.

14. Kruglashov A. Drama intelektual: politychni idei' M.Dragomanova / A.Kruglashov. – Chernivci : Prut, 2001. – 488 s.

15. Lysjak–Rudnyč'kyj I. Myhajlo Dragomanov / I.Lysjak–Rudnyč'kyj // Istorychne ese T.1. – K. : Osnovy, 1994. – S. 281–288.

16. Lukerenko V.L. Svitogljad M.P. Dragomanova / V.L. Lukerenko. – K. : Naukova dumka, 1965. – 127 s.

17. Metel's'kyj R.E. Konstytucionalizm M.Dragomanova / R.E. Metel's'kyj. – K. : Naukovo pedagogichnyj universytet im. M.P. Dragomanova, 1997. – 177 s.

18. Mijakovs'kyj V. Zvil'nennja Dragomanova z kyi'vs'kogo universytetu V.Mijakovs'kyj // Ukrai'na. – 1926. – Кн. 2–3. – S. 90–96.

19. Mijakovs'kyj V. Nedrukovane j zabute (gromad. Ruhu dev'jattadcatogo storichchja novitnja ukrai'ns'ka literatura) / V.Mijakovs'kyj. – N'ju Jork: Vyd-vo ukrai'ns'ka vil'na akademija nauk u SSHA, 1984. – 508 s.

20. Pavlyk M.I. M.Dragomanov i jogo rolja v rozvoju Ukrai'ny / M.I. Pavlyk. – L.: Z Drukarni Udilovoiv', 1907. – 91 s.

21. Pavlyk M.I. Moskvovil'stvo ta ukrai'nofil'stvo sered Avstro – rus'kogo narodu / M.I. Pavlyk. – L.: Z zagal'noi' drukarni, 1906. – 82 s.

22. Radjans'ka encyklopedija istorii' Ukrai'ny v 4–h t. / Pid red. A.D. Skaba (vidpov. red.) ta in. – K. : Akademija nauk URSR, 1970. – T. 2. – 583 s.

23. Sych O.I. Gromads'ko–kul'turna ta pedagogichna dijat'nist' M. P. Dragomanova. – 2010. – 243 s.

24. Skakun O. M.P. Dragomanov jak politychnyj myslytel'. – Harkiv : Osnova, 1993. – 136 s.

25. Sovetskaja istoricheskaja jenciklopedija T.5. D–I. / Gl. Red. E.M. Zhukova. – M. : Sovetskaja istoricheskaja jenciklopedija, 1963. – 960 s.

26. Subtel'nyj O. Ukrai'na: istorija / O.Subtel'nyj. – K. : Lybid', 1994. – 736 s.

27. Fedchenko P.M. M.Dragomanov: Zhyttja i tvorchist' / P.M. Fedchenko. – K. : Dnipro, 1991. – 361 s.

28. Franko I.Ja. Suspil'no-politychni pogljady M.Dragomanova / I.Ja. Franko // Politologija. Kineč' XIX – persha polovyna XX st. – L'viv : Svit, 1996. – S. 98–110.

29. Hatchenko A. M. P.Dragomanov i vopros o samostojatel'noj ukrainskoj kul'ture // Ukrainskaja zhizn'. – 1912. – № 6. – S. 10–35.

Kler I. G., graduate student of historical disciplines, Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), irina_kler@rambler.ua

Of community activity Drahomanov Michael. Historiography of the problem

On the basis of historiographical activity seen Michael Drahomanov in Kiev community 60–70 years of the XIX century. Particular attention is paid to the analysis of its educational and research activities. The features of this design topics historiographical period from the late XIX to the 80's of the XX century. During this time postezhuyetsya evolution of historians regarding the activities of community M.Dragomanov. Based on the works hromadamen late XIX century marked their relationship with Mikhail Petrovich and some observations on its activities. We analyze the use of historical documentary sources and memories hromadamen, forming a critical evaluation of M.Dragomanov in Kiev community. Marked a negative assessment of Soviet historians on the activities of community Mikhail Petrovich.

Keywords: community, Ukrainian movement, of community activity, Ukrainian historiography.

Клер И. Г., аспирант кафедры исторических дисциплин, Мариупольский государственный университет (Украина, Мариуполь), irina_kler@rambler.ua

Громадська діяльність Михаїла Драгоманова. Історіографія проблеми

На історіографічній основі розглядається діяльність Михаїла Драгоманова в Київських громадах 60–х – 70–х гг. XIX в. Особливу увагу приділено аналізу його просвітницької та наукової діяльності. Охарактеризовано особливості розробки даної теми по історіографічному періоду з кінця XIX до 80–х гг. XX в. В течение указанного времени просматривается эволюция взглядов историков по громадской деятельности М. Драгоманова. На основе работ громадцев конца XIX в. отмечено их отношения с Михаилом Петровичем и определенное наблюдение за его деятельностью. Анализируются использование историками документальных источников и воспоминаний громадцев, формирование критической оценки деятельности М. Драгоманова в Киевских громадах. Отмечено негативную оценку советских историков по громадской деятельности Михаила Петровича.

Ключевые слова: громада, українське движіння, громадська діяльність, українська історіографія.

* * *

УДК 016:929

Савченко Л. Г.
аспірантка, Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
(Україна, Київ), slgua@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ АКАДЕМІКА О. М. ОНИЩЕНКА

Метою дослідження є періодизація доробок академіка О.М. Оніщенко у вигляді наукових праць. Виділено основні періоди наукової діяльності О.М. Оніщенко – радянських часів (1955–1990 рр.) і років незалежності України (1991–2003 рр.). Ці два періоди розділено на етапи за проблематикою досліджень вченого. Перший, радянський, період розділено на три етапи: перший етап (1955–1962 рр.), другий (1963–1971 рр.), третій (1972–1990 рр.), а другий період має один етап (1991–2006 рр.). В статті відображено історіографічне дослідження наукової спадщини академіка О.М. Оніщенко, у вигляді наукових праць, за предметом дослідження 1955–2006 рр.

Результати досліджень відображають вплив наукової думки видатного вченого на опрацювання проблем організаційно-структурного розвитку АПК та формування галузевих і територіальних підсистем, моделювання й оптимізації економічних механізмів його (АПК) функціонування, організаційного прогресу в агропромисловому виробництві, визначення функціональної структури й обчислення основних параметрів АПК. Серед багатьох інших здобутків О.М. Оніщенко, особливо помітне місце посідають розробки, що стосуються теорії і методології розвитку аграрних відносин та організаційно-методичних підходів до їх практичного втілення.

Ключові слова: О. М. Оніщенко, наукові праці, періодизація, наукова думка, розвиток АПК, методологія розвитку аграрних відносин, економіка АПК.

Для вивчення історії вітчизняної аграрної економічної науки досліджуваного періоду важливими є наукові праці самого О.М. Оніщенко. Доробок друківаних праць вченого перевищує 400 найменувань серед яких 5 індивідуальних і 20 колективних монографій [1]. Цінність їх полягає в тому, що, даючи оцінку власним здобуткам, він також наводить вичерпну характеристику досягнень вітчизняних та зарубіжних учених у цій галузі. Зійшовши на вершину економічної науки, О.М. Оніщенко став урівень з іншими видатними постами, на які завжди була багата українська земля.

Метою дослідження є історіографічне дослідження та періодизація доробок академіка О.М. Оніщенко у вигляді наукових праць.

На протязі свого життя найбільшу кількість публікацій видатний науковець сучасності, академік О.М. Оніщенко присвятив:

1) проблемам АПК України: структурі і її динаміці, господарському механізму та ефективності – 70 наукових праць (17,2% від їх загальної кількості);

2) питанням аграрної теорії, аграрної політики, земельної реформи, реструктуризації відносин власності і форм господарювання на селі – 166 наукові праці (37,7% від загальної їх кількості).

Отримавши науковий ступінь кандидата економічних наук (1955–1957 рр.), О.М. Оніщенко опублікував 2 наукові праці на предмет продуктивності праці, собівартості продукції, внутрігосподарських відносин, ефективності сільськогосподарського виробництва та шляхів її підвищення (методології і аналізу) [2; 3].

Після отримання вченого звання старшого наукового співробітника (1958–1971 рр.), він опублікував 60 наукових праць, з яких 3 – на предмет АПК України: структури і її динаміки, господарського механізму та

ефективності, 25 – на предмет методологічних проблем економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів в аграрній і агропромисловій сферах і 32 – на предмет продуктивності праці, собівартості продукції, внутрігосподарських відносин, ефективності сільськогосподарського виробництва та шляхів її підвищення (методології і аналізу) [2; 3].

Отримавши науковий ступінь доктора економічних наук (1972–1973 рр.), він опублікував 15 своїх наукових праць, з них 4 – на предмет АПК України: структури і її динаміки, господарського механізму та ефективності, 8 – на предмет методологічних проблем економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів в аграрній і агропромисловій сферах і 1 – на предмет продуктивності праці, собівартості продукції, внутрігосподарських відносин, ефективності сільськогосподарського виробництва та шляхів її підвищення (методології і аналізу) [2; 3].

Після отримання вченого звання професора (1974 рр.), вчений опублікував 107 наукових праць, з яких 6 – на предмет аграрної теорії, аграрної політики, земельної реформи, реструктуризації відносин власності і форм господарювання на селі, 20 – на предмет АПК України: структури і її динаміки, господарського механізму та ефективності, по 5 наукових праць на предмет методологічних проблем економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів в аграрній і агропромисловій сферах, а також продуктивності праці, собівартості продукції, внутрігосподарських відносин, ефективності сільськогосподарського виробництва та шляхів її підвищення (методології і аналізу), 12 – на предмет ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва: методології виміру та інтенсифікації використання) і 3 – на предмет теорії і методології спеціалізації сільськогосподарського виробництва, кооперування і агропромислової інтеграції [2; 3].

Після обрання О.М. Оніщенко членом-кореспондентом (1985–1989 рр.), він опублікував 51 наукову працю, з яких 6 – на предмет аграрної теорії, аграрної політики, земельної реформи, реструктуризації відносин власності і форм господарювання на селі, 20 – на предмет АПК України: структури і її динаміки, господарського механізму та ефективності, 5 – на предмет методологічних проблем економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів в аграрній і агропромисловій сферах, 5 – на предмет продуктивності праці, собівартості продукції, внутрігосподарських відносин, ефективності сільськогосподарського виробництва та шляхів її підвищення (методології і аналізу), 12 – на предмет ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва: методології виміру та інтенсифікації використання) і 3 – на предмет теорії і методології спеціалізації сільськогосподарського виробництва, кооперування і агропромислової інтеграції [2; 3].

Після обрання О.М. Оніщенко академіком (дійсним членом) (1990–2006 рр.), вчений опублікував 176 наукових праць, з яких 158 – на предмет аграрної теорії, аграрної політики, земельної реформи, реструктуризації відносин власності і форм господарювання на селі, 3 – на предмет АПК України: структури і її динаміки, господарського механізму та ефективності, 1 – на предмет